

Bronsålder i Torsåkers-Sörby, Gnesta

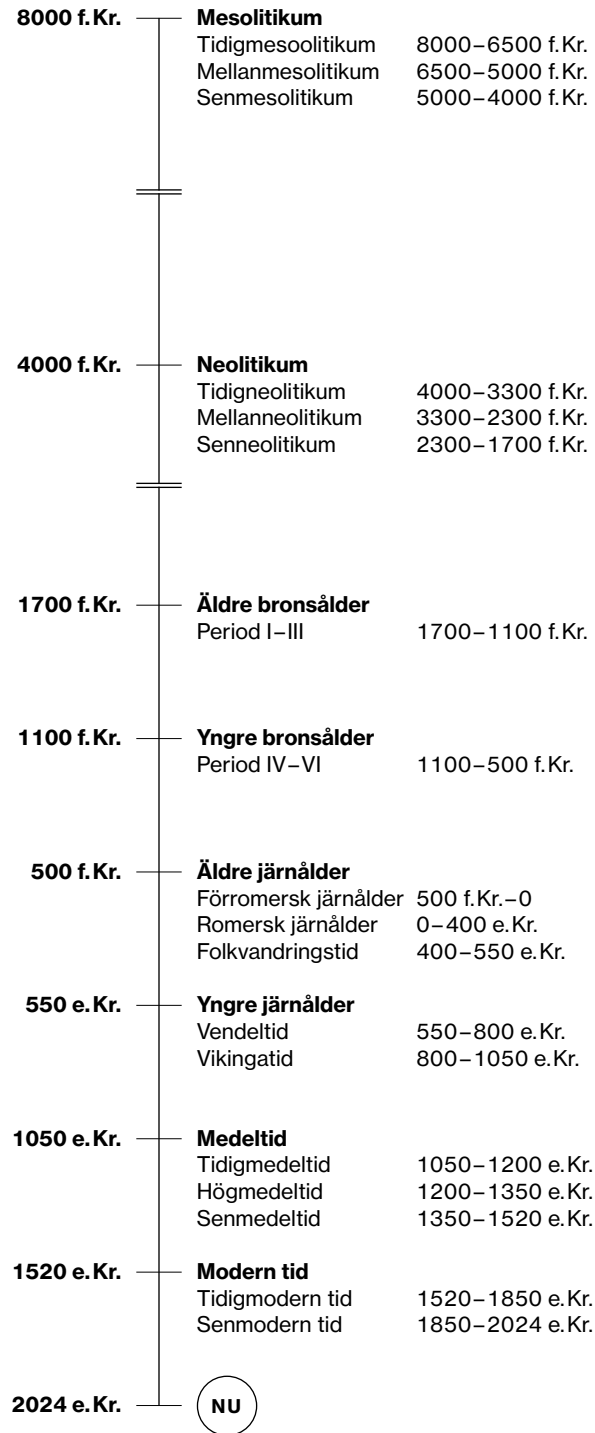
ARKEOLOGISK UTREDNING

Torsåkers-Sörby 1:29
Torsåkers socken
Gnesta kommun
Södermanlands län
Södermanland

REIDAR MAGNUSSON & JAN ÄHLSTRÖM

ARKEOLOGISK
PERIODINDELNING
FRÅN
STENÅLDER
TILL
NUTID

Bronsålder i Torsåkers-Sörby, Gnesta

Arkeologisk utredning

Torsåkers-Sörby 1:29
Torsåkers socken
Gnesta kommun
Södermanlands län
Södermanland

REIDAR MAGNUSSON & JAN ÄHLSTRÖM

Denna publikation har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB

STIFTELSEN KULTURMILJÖVÅRD
PILGATAN 8D
721 30 VÄSTERÅS

Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

WWW.KMMD.SE

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2024

OMSLAG
Vy över utredningsområdet från söder.

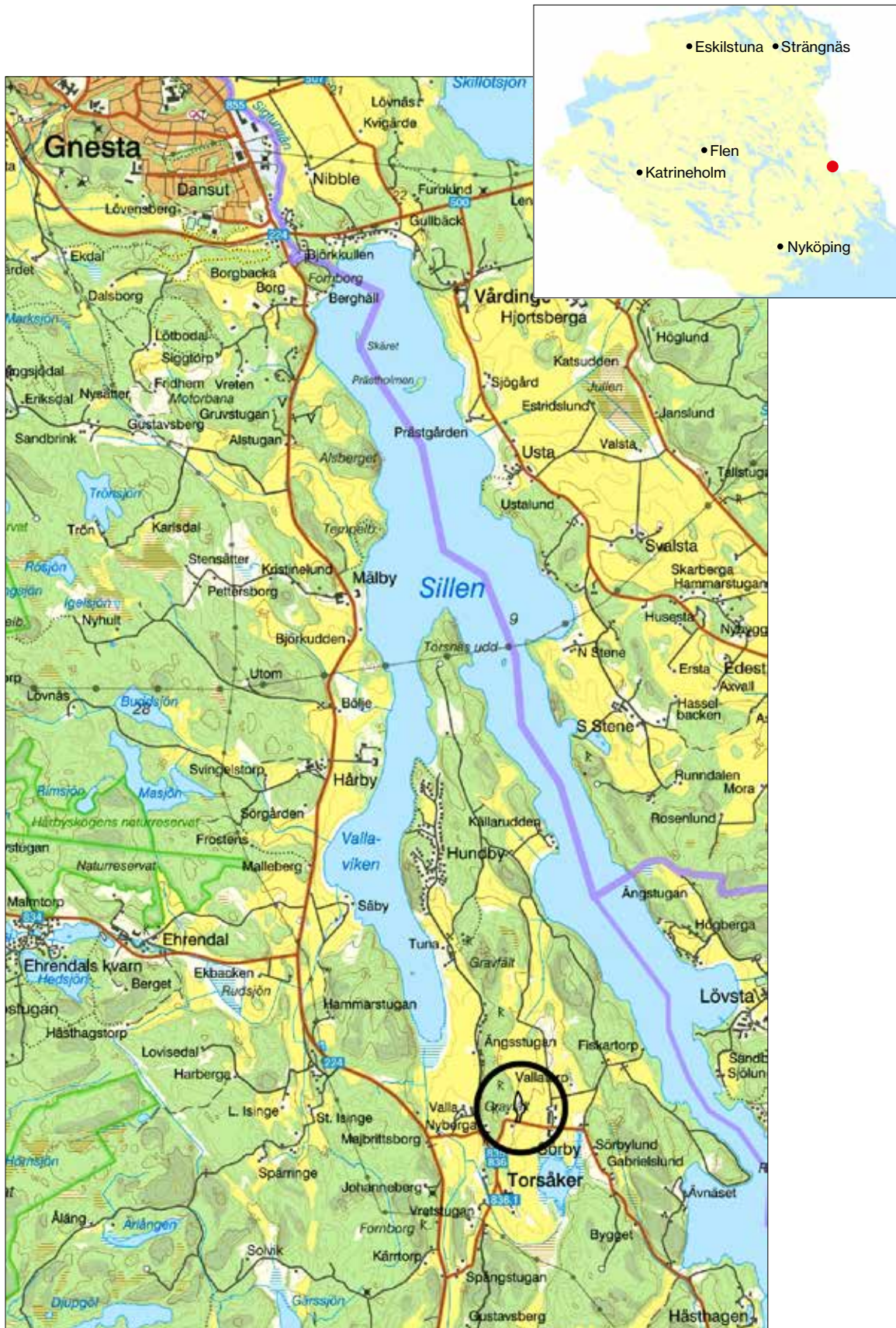
Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande 5117703.

ISBN 978-91-8041-232-2

INNEHÅLL

Sammanfattning	5
Inledning	5
Syfte	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Metod och genomförande	8
Resultat	9
Referenser	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Bilagor	15
Bilaga 1. Schakttabell	15
Bilaga 2. Anläggningstabell	15
Bilaga 3. Vedartsanalys	16
Bilaga 4. ¹⁴ C-analys	17

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en svart ring. Utdrag ur Terrängkartan. Skala 1:50 000.

SAMMANFATTNING

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har tagit fram ett kunskapsunderlag genom arkeologisk utredning inför nybyggnation inom fastigheten Torsåkers-Sörby 1:29 i Gnesta kommun, Södermanlands län. Utredningen genomfördes under sommaren 2023.

Vid utredningsgrävning påträffades två fornlämningar; en ensamliggande härd samt ett lager innehållande sot, kol och skärvsten. Lagret daterades till äldre bronsålder. Lämningarna registrerades i Kulturmiljöregistret som *härd* L2023:5929 och lagret som *boplatzlämning övrig* L2023:5928.

Inledning

Inför byggnation av tre bostadshus inom fastigheten Torsåkers-Sörby 1:29, i Gnesta kommun, Södermanlands län har Länsstyrelsen i Södermanlands län avsatt medel för inhämtande av ett kunskapsunderlag i form av en arkeologisk utredning. Stiftelsen Kulturmiljövård tilldelades uppdraget genom direktval av länsstyrelsen. Utredningen genomfördes under juli och augusti 2023.

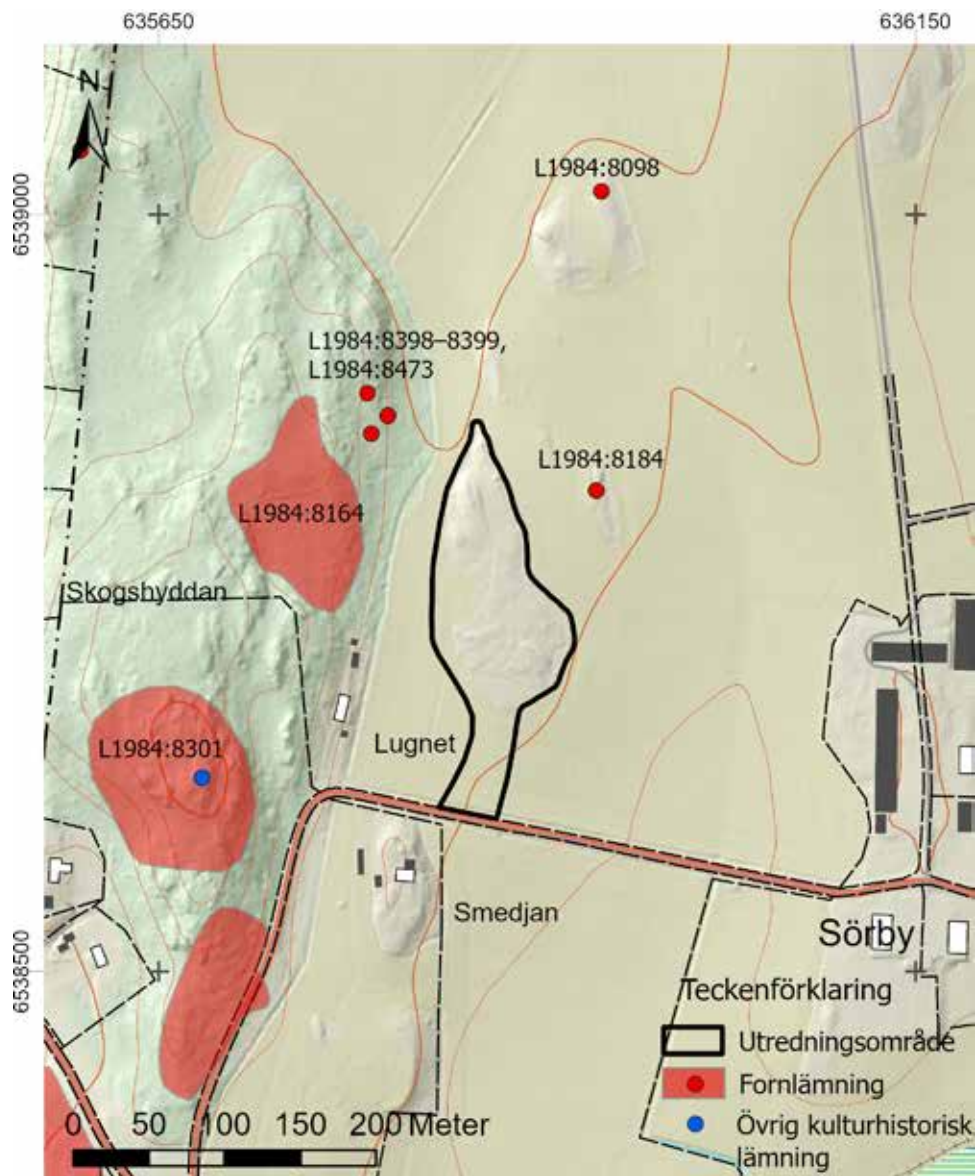
Syfte

Den arkeologiska utredningen syftade till att ta reda på om fornlämningar berördes av den planerade byggnationen. Vidare skulle nyupptäckta fornlämningar inom utredningsområdet preliminärt avgränsas. Resultaten från utredningen ska kunna användas vid länsstyrelsens fortsatta tillståndsprövning och utgöra underlag inför eventuella kommande arkeologiska åtgärder. Utredningens målgrupp var främst Länsstyrelsen.

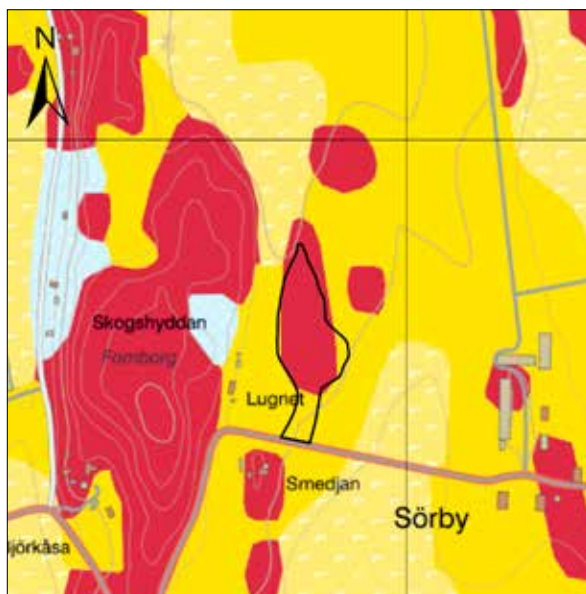
Topografi och fornlämningsmiljö

Det drygt 13 000 kvadratmeter stora utredningsområdet ligger väster om gården Sörby, söder om Gnesta (figur 1 och 2). Utredningsområdet omfattar mestadels ett impediment samt en mindre del av den intilliggande åkern. Impedimentet är stenigt med stort inslag av berg i dagen och bevuxet med enstaka träd (figur 6). I dess södra del förekommer några täta buskage. Platsen ligger höglänt på nivåer mellan 24 och 29 meter över havet. Väster om utredningsområdet är en beskogad höjdsträckning. SGU:s Jordartskarta redovisar urberg och glacial lera inom utredningsområdet (figur 3).

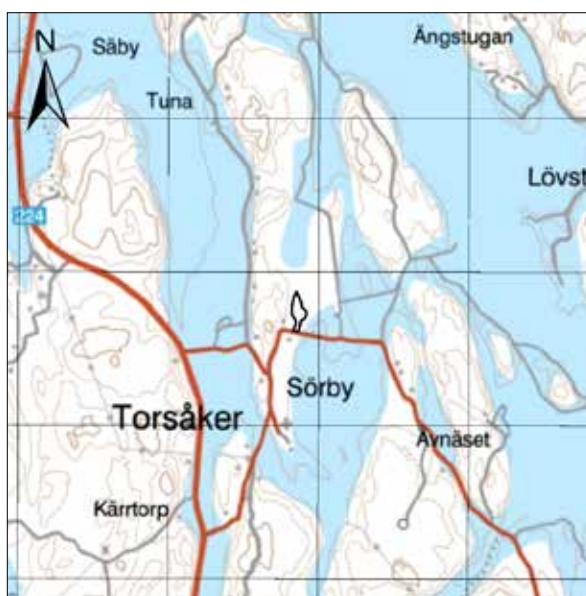
Enligt SGU:s strandförskjutningsmodell har området börjat bli tillgängligt för bosättning under mellanneolitikum (figur 4 och 5) då områdets västra del befunnits i ett strandläge. Under senneolitikum befann sig hela området på ett näs med vatten i söder och norr. Kulturmiljöregistret (KMR) redovisar inte några kända lämningar i utredningsområdet. I den högre liggande marken väster om området förekommer en mängd fornlämningar i form av en fornborg (LI984:8301), ett gravfält (LI984:8164) och tre ensamliggande stensättningar (LI984:8398–8399, LI984:8473). Vidare mot söder förekommer ytterligare lämningar i anslutning till höjdstråket. På impediment öster och norr om utredningsområdet redovisar KMR två älvkvarnsförekomster (LI984:8184 och LI984:8098) (figur 2).

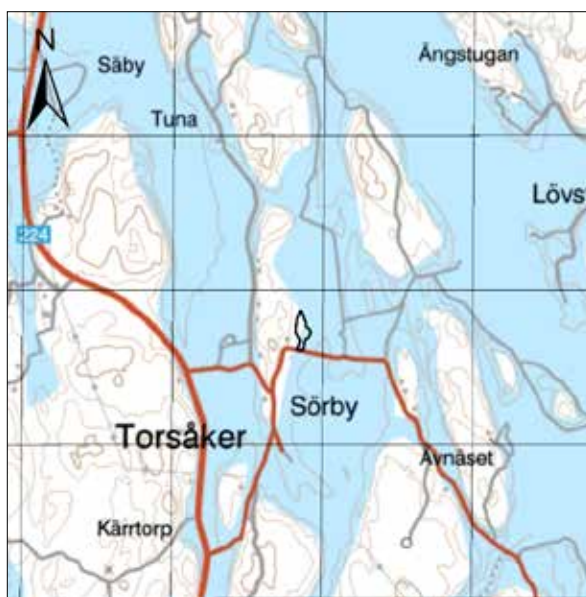
Figur 2. Utredningsområdet och lämningarna redovisade i KMR inför utredningen. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

Figur 3. Utsnitt ur SGU:s jordartskarta med utredningsområdet markerat med en svart polygon. Här ses hur urberg (rött) och glacial lera (gulorange) förekommer i området. Skala 1:10 000. © SGU

Figur 4. Utredningsområdet, markerat med en svart polygon, och strandlinjen under mellanneolitikum (5 000 BP). Utsnitt ur SGU:s strandförskjutningsmodell. Skala 1:50 000. © SGU

Figur 5. Utredningsområdet, markerat med en svart polygon, och strandlinjen under senneolitikum (4 500 BP). Utsnitt ur SGU:s strandförskjutningsmodell. Skala 1:50 000. © SGU

Figur 6. Utredningsområdet från söder. Foto Jan Ählström.

Metod och genomförande

Utredningen inleddes med en kart- och arkivstudie där den häradsekonomiska kartan och 1960-talets ekonomiska karta samt digitalt tillgängliga avmätningar av Sörby studerats med syfte att få kunskap om markanvändningen och förekomst av nu försvunnen bebyggelse. SGU:s jordartskarta och strandförskjutningsmodell har studerats med syfte att klargöra de naturgivna förutsättningarna för bosättning i området. Ortnamnsregistret kontrollerades avseende äldsta skriftliga belägg för Sörby. Kända lämningar enligt Kulturmiljöregistret har sammanställts. Statens historiska museums samlingar har kontrollerats.

Därefter följde en fältinventering där potentiella lägen för boplatser identifierades. Dessa dokumenterades genom inmätning med GPS, foto och beskrivning. Vid inventeringstillfället växte gräset knähögt på den del av utredningsområdet som utgörs av impedimentmark.

Därefter följde en utredningsgrävning där de vid fältinventeringen utpekade lägena utreddes med sökschakt. Detta för att undersöka om det fanns boplatslämningar under matjordslagret. Sökschakten grävdes skiktvis ner till opåverkad marknivå med hjälp av grävmaskin. Ifall anläggningar påträffades rensades de fram med handredskap och dokumenterades med foto i plan och beskrivning. Vedartsprover togs från påträffade anläggningar om kol påträffades ytligt. Där anläggningar påträffades togs kompletterande schakt upp intill dem för att preliminärt avgränsa fornlämningen.

Samtliga anläggningar, schakt och betydande terrängelement mättes in med RTK-GPS. Foton togs, förutom av anläggningar, av schakten samt arbetets fortskridande.

Medel fanns avsatta för en vedartsanalys samt en ^{14}C -analys för att datera påträffade lämningar. Vedartsanalysen genomfördes av Ulf Strucke på Antraco och ^{14}C -analysen av Ångströmlaboratoriet i Uppsala.

Figur 7. Objekt 3 från sydöst. Foto Jan Ählström.

Resultat

Utredningsområdet ligger inom Sörby äga. Sörby har medeltida anor och namnet finns omnämnt i skrift från 1341 då skrivet ”...in villa swtherby parochie thorsaker...” (Ortnamnsregistret). Själva gården ligger cirka 250 meter öster om utredningsområdet och i samma läge som på de studerade kartorna. Enligt kartorna omfattade området obebyggd impedimentmark omgiven av åkrar. Avvätningskartan från 1765 och Häradsökonomiska kartan redovisar en mindre åkeryta på impedimentets nordöstra spets (figur 8 och 9). Åkern redovisas inte på ekonomiska kartan från 1960.

Statens historiska museums samlingar redovisar två lösfynd i form av en skafthålsyx och en flintdolk funna inom Sörby ägor. Fynden kan inte kopplas till utredningsområdet.

Vid inventeringen dokumenterades tre ytor som bedömdes kunna utgöra boplatslägen, objekt 1–3 (figur 11).

Utredningsgrävningen kunde genomföras enligt plan med maskingrävda sökschakt. Inom objekt 1 påträffades inga fornlämningar.

Inom objekt 2 påträffades rester av en härd (objekt 4) under matjorden på den åkeryta som syntes på avvätningskartan från 1765, och bedöms därmed vara fornlämning. Inga fler anläggningar påträffades i objekt 2 trots flera kompletterande schakt. Den registrerades i KMR som *härd* L2023:5929.

Inom objekt 3 påträffades ett lager (objekt 5) under matjorden i två av schakten (figur 7 och 10). Det innehöll humus, sot, skärvsten och kol som provtogs för vedartsanalys (bilaga 3) och ¹⁴C-datering (bilaga 4) för att säkerställa dess status som fornlämning. Kolet visade sig komma från ek och den daterades till bronsålder, period II (1500–1300 f.Kr). Den registrerades i KMR som *boplatslämning övrig* L2023:5928.

Figur 8. Detalj ur mätningsskarta över Sörby från 1765 med utredningsområdet markerat med svart polygon. Här ses impedimentet i stort så som det ser ut idag. I områdets nordöstra del är en del av impedimentet brukat som åker.

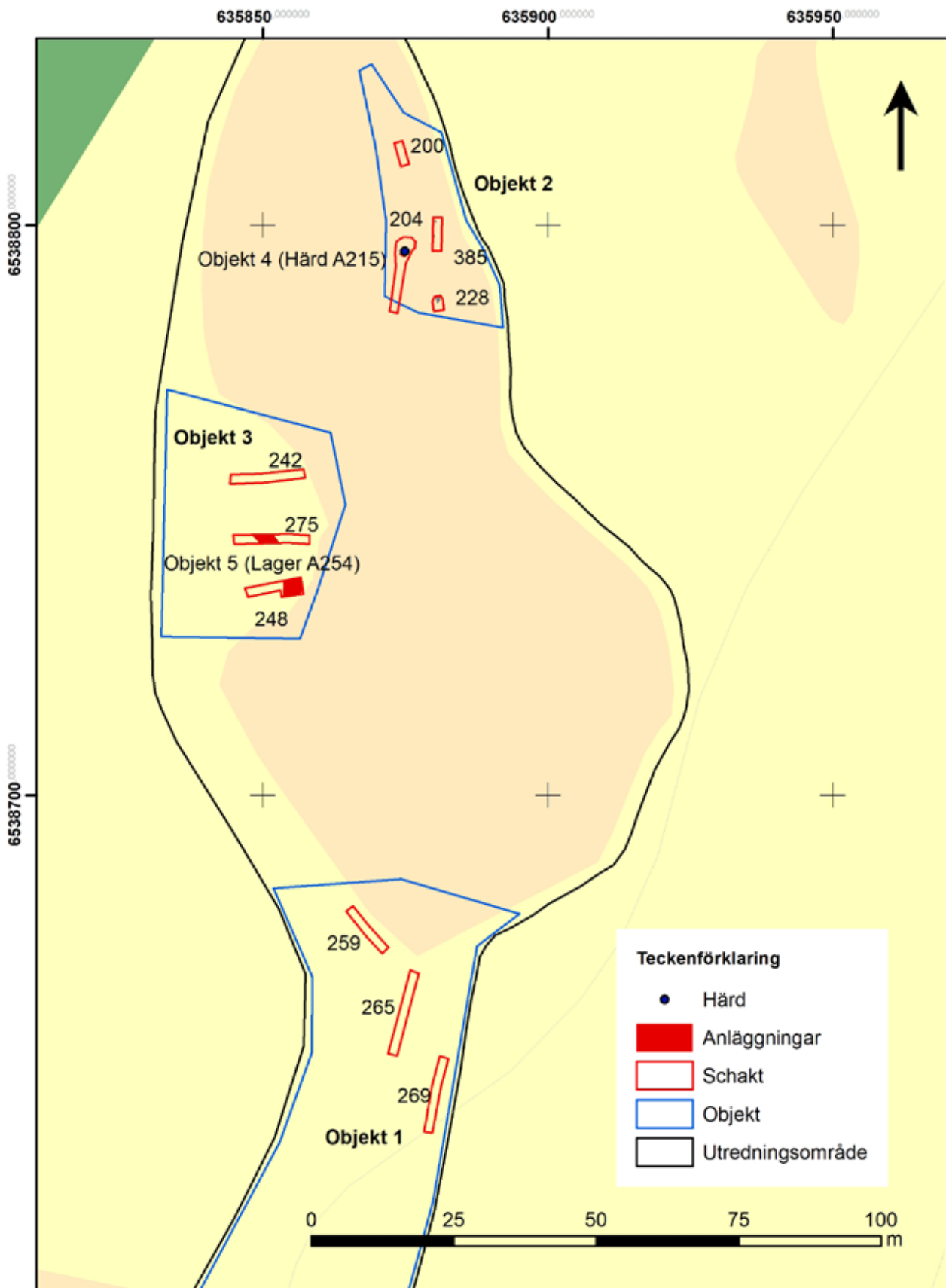
Figur 9. Detalj ur häredekononiska kartan med utredningsområdet markerat med svart polygon. Här ses impedimentet i stort så som det ser ut idag. I områdets nordöstra del är en del av impedimentet brukat som åker.

Objekt	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Antikvarisk bedömning efter utredningsgrävning
1	Boplatssläge	80×28 (NNO–SSV)	Höglänt åker, svag sydslutning, strandläge under senneolitikum.	Ingen fornlämning
2	Boplatssläge	50×15 (N–S)	Östra sidan av impediment, delvis före detta åker. Östvänt, strandläge under mellanneolitikum.	Ingen fornlämning
3	Boplatssläge	40×30 (N–S)	Åkermark, västra sidan av impediment. Strandnära under mellanneolitikum.	Ingen fornlämning
4	Härd	1,6×1,5	På östra sidan av impedimentet.	Fornlämning: <i>härd</i> L2023:5929
5	Lager	13×3	I åkermarken väster om impedimentet.	Fornlämning: <i>boplatsslämning övrig</i> L2023:5928

Tabell 1. Utredningsresultat.

Figur 10. Lager A254 i schakt 242 från söder. Foto Reidar Magnusson.

Figur 11. Schakt och påträffade lämningar vid utredningsgrävningen. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:1 000.

Referenser

Kartor och arkiv

Lantmäteriet

<https://historiskakartor.lantmateriet.se>

Lantmäterimyndighetens arkiv

Sörby, Mätning, 1765, akt 04-toå-5

Rikets allmänna kartarkiv

Häradsekonomska kartan, odaterad, blad Vårdinge, J112-67-11

Riksantikvarieämbetet

<https://app.raa.se/open/fornsok>

Kulturmiljöregistret

Statens historiska museum

<https://mis.historiska.se/mis/sok>

Institutet för språk och folkminnen

<https://www.isof.se/arkiv-och-insamling/digitala-arkivtjanster/ortnamnsregistret>

Ortnamnsregistret

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM23092
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	436-355-2023, 2023-07-07
<i>Kulturmiljöregistret uppdragsnr:</i>	202300822
<i>Typ av undersökning:</i>	Kunskapsunderlag i form av arkeologisk utredning
<i>Undersökningsperiod:</i>	26 juli och 7 augusti 2023
<i>Personal:</i>	Jan Ählström (projektledare) Reidar Magnusson
<i>Landskap:</i>	Södermanland
<i>Län:</i>	Södermanland
<i>Kommun:</i>	Gnesta
<i>Socken:</i>	Torsåker
<i>Fastighet:</i>	Torsåkers-Sörby 1:29
<i>Koordinater:</i>	X6538609, Y635835
<i>Koordinatsystem:</i>	SWEREF 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga utöver denna rapport.
<i>Fynd:</i>	Inga fynd påträffades.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Markslag och topografiskt läge	Djup (m)	Area (m ²)	Beskrivning	Objekt	Anläggningar
200	Före detta åkermark på impediment.	0,35	7	0,2 meter matjord över en undergrund av stenig sandig morän.	2	
204	Före detta åkermark på impediment.	0,35	26	0,25 meter matjord över en undergrund av lera.	2, 4	A215
228	Före detta åkermark på impediment.	0,25	4	0,1 meter matjord över en undergrund av lera samt flera markfasta block.	2	
242	Åkermark, svag västslutning	0,35	21	0,25 meter matjord över en undergrund av lera.	3	
248	Åkermark, svag västslutning	0,35	20	0,25 meter matjord över en undergrund av lera.	3, 5	A254
259	Åkermark, svag höjd.	0,35	15	0,25 meter matjord över en undergrund av lera med inslag av sten och block i nordväst.	1	
265	Åkermark, svag höjd.	0,4	24	0,3 meter matjord över en undergrund av lera.	1	
269	Åkermark, svag höjd.	0,35	21	0,3 meter matjord över en undergrund av lera.	1	
275	Åkermark, svag västslutning	0,35	21	0,25 meter matjord över en undergrund av lera.	3, 5	A254
285	Före detta åkermark på impediment.	0,25	9	0,2 meter matjord över en undergrund av lera med inslag av sten och block.	2	

Bilaga 2. Anläggningstabell

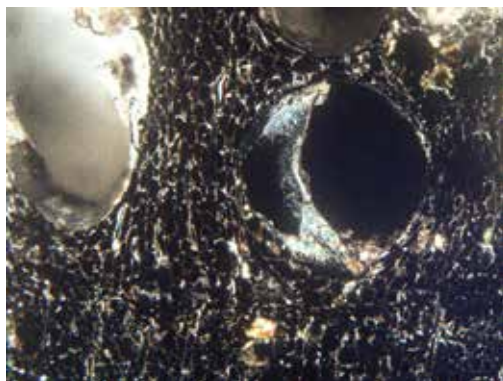
Anl nr	Typ	Fyllning	Anmärkning	Längd (m)	Bredd (m)	Djup (m)	Schakt
A215	Härd	Lera	Härdbotten, oregelbunden form. Fyllning av lera med inslag av sot och kol. Enstaka skärviga stenar.	1,6	1,5	–	204
A254	Lager	Lerig silt	Lager innehållande humus, skärvsten, sot och lite kol. Humus- och sot innehållet gav lagret en "fet" karaktär. NNV-SSO-lig utsträckning.	13	3	0,15	248, 275

ProjektId 2714

Södermanland, Gnesta kommun, Torsåker socken Torsåker-Sörby 1:29

Lager, PK1

Provet tvättades rent från lera och silt. Förutom de 21 fragmenten av ek fanns gott om små träflisor. Vid en översiktlig granskning konstaterades att även de var av ek.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Ek
0,3	0,3	0,3	över 50	21

Ulf Strucke 2023-08-17

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2023-10-10

Reidar Magnusson
Stiftelsen Kulturmiljövård
Box 90107
120 21 STOCKHOLM

Resultat av ¹⁴C datering av träkol från Torsåker-Sörby, Gnesta, Södermanland (KM23092). (p 5402)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Löslig fraktion fålls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningar inverkan.

Före mätningen av ¹⁴C-innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO₂-gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	δ ¹³ C‰ V-PDB	¹⁴ C ålder BP
Ua-79827	Torsåker-Sörby PK 1	-24,5	3 153 ± 31

Med vänliga hälsningar

Karl

Håkansson

Elektroniskt undertecknad
av Karl Håkansson
Datum: 2023.10.11
14:17:52 +02'00'

Karl Håkansson/Daniel Primetzhofer

Kalibreringskurvor

